

ARTĂ TEATRALĂ, COREGRAFICĂ ȘI MULTIMEDIA THEATER, CHOREOGRAPHIC ARTS AND MULTIMEDIA

COMPANIA *TEATR.DOC* DIN RUSIA: ANULAREA CONVENȚIILOR TEATRULUI CLASIC

THE TEATR.DOC COMPANY FROM RUSSIA: CANCELLATION OF CLASSICAL THEATER CONVENTIONS

MARIANA STARCIUC¹,

doctor în arte, lector universitar,

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

<https://orcid.org/0000-0003-1457-2184>

CZU 792.9:316.4(470)

DOI <https://doi.org/10.55383/iadc2023.16>

În Rusia teatrul documentar este practicat și promovat de proiectul colectiv, independent, necomercial, nonguvernamental. Teatr.doc, platformă artistică care și-a stabilit și urmează anumite principii în activitatea practică: reflectă conflicte sociale grave, cercetează zonele periferice ale existenței umane, este centrată pe teme provocatoare, explorează tehnici inovatoare în crearea spectacolului, abordează teme interzise, necercetate anterior în teatru, optează pentru simplitatea și claritatea exprimării, consideră drept factor primordial impactul social produs de spectacol, neagă noțiunea de „artă pentru artă”. Scopul studiului este de a identifica principiile artistice enunțate în spectacolele de referință produse de Teatr.doc, aflat în opoziție cu teatrul clasic.

Cuvinte-cheie: Royal Court Theatre, teatru documentar, Teatr.doc, verbatim, teatru clasic, „drama nouă”

In Russia, the documentary theater is practiced and promoted by the collective, independent, non-commercial, non-governmental project. Teatr.Doc is an artistic platform that has established itself and follows certain principles in its activity: it reflects serious social conflicts, researches the peripheral areas of human existence, is centered on provocative themes, explores innovative techniques in the creation of the show, approaches forbidden themes, previously not researched in the theater, opts for simplicity and clarity of expression, considers the social impact produced by the show as a primary factor, denies the notion of „art for art's sake”. The purpose of the study is to identify the artistic principles enunciated in the reference performances produced by the Teatr.Doc, which is in opposition to the classical theatre.

Keywords: Royal Court Theatre, documentary theater, Teatr.Doc, verbatim, classic theater, „new drama”

Introducere

Începând cu anul 1989 și până în prezent, Teatrul *Royal Court* din Londra, instituție recunoscută la nivel internațional datorită programelor teatrale inovatoare promovate în Europa, a inițiat în tehnicile scrierii dramatice, cu precădere în cele ale teatrului documentar, tineri și începători dramaturgi din peste 70 de țări. Teatrul oferă programe rezidențiale în cadrul cărora proaspăt absolvenții școlilor teatrale din întreaga lume au posibilitatea să colaboreze cu dramaturgi, regizori, practicieni și actori britanici consacrați. Scopul acestor rezidențe este de a stimula apariția noii dramaturgii, de a descoperi tinere talente, de a produce un schimb de experiență dintre creatorii de teatru din spații culturale diferite și de a-i familiariza pe participanți cu noile tehnici și metode de scriere dramatică.

Ca urmare a programelor creatorilor de la *Royal Court*, în diverse țări ale lumii au fost înființate platforme teatrale inedite, iar o serie de dramaturgi recunoscuți astăzi la nivel internațional au început să creeze texte *verbatim*, să exploreze dramaturgia scenică documentară datorită rezidențelor și atelierelor susținute de cei de la *Royal Court Theatre*.

¹ E-mail: starciumariana@gmail.com

Teatr.doc. Fondatori

Urmare a atelierelor marca *Royal Court Theatre* la Moscova, moderate în toamna anului 1999 de Stephen Daldry, Elyse Dodgson, James McDonald și Ramin Gray, *verbatima* devenit simbolul noii dramaturgii ruse în contextul teatral contemporan. Acestui termen oamenii de teatru din Rusia îi atribuie sensuri diferite, printre care: „produs tehnologic avansat în artele spectacolului, legat de noua dramaturgie, care conține elemente șocante cu privire la realitatea socială, ce reflectă sintaxa netradițională a limbajului vorbit, important din punct de vedere etic și moral”, „un caz interesant din viața cotidiană sau o istorie de viață ieșită din comun”, „o discuție cu un personaj deosebit și unic, de la care ascultătorul a învățat lucruri importante”, „o originală expresie auzită în discursul de zi cu zi”, „ceva real, veridic, ceva ce nu poți inventa sau imagina” [1].

În Rusia teatrul documentar este practicat și promovat de proiectul colectiv, independent, necomercial, nonguvernamental *Teatr.doc*, care a fost fondat în anul 2002 de către Elena Gremina (1956—2018) și Mihail Ugarov (1956—2018), personalități proeminente ale mișcării teatrale ruse de avangardă. Mai târziu, proiectului i s-au alăturat oamenii de artă, scriitorii, dramaturgii Ivan Virîpaev, Maxim Kurocikin, Aleksandr Rodionov ș.a. Alina Nelega remarcă: „La început noile texte, rusești și străine, au lansat regizori de aceeași generație cu autorii, dar, treptat, aceștia din urmă au început să-și pună singuri în scenă textele. Contestând dominația regizorului, ei cred că scrierea dramatică este o profesie totală, care include și mizanscena. De asemenea, noii autori dramatici cred în relația directă cu publicul, într-un teatru „adevărat”, cât mai apropiat de realitate” [2 p. 82]. Spectacolele prezentate în cadrul acestei platforme nu explorează latura poetică, sensibilă a realității, ci partea ei brutală, absurdă, tragică, au drept elemente fundamentale biografiile, monologurile și dialogurile oamenilor reali, textele non-fictive și evenimentele social-politice întâmplate în prezent. Producțiile teatrului au participat în mod repetat la festivaluri internaționale de prestigiu și au câștigat numeroase premii importante.

Teatr.doc versus teatrele clasice

Platforma independentă *Teatr.doc* se constituie ca opoziție la teatrele clasice. Această instituție anulează formulele convenționale ale teatrului clasic, în primul rând, prin faptul că nu activează într-o clădire complexă, din punct de vedere arhitectural, ca cele ale marilor teatre din Moscova, ci într-un subsol al unui bloc locativ; sala pentru spectatori are capacitatea de doar 30 de locuri, iar scena nu este delimitată de aceasta. Teatrului îi lipsește personalul administrativ, dramaturgii și regizorii vând bilete publicului, care deseori este implicat în spectacol. Instituția este considerată una scandalosă și săracă, fiind un teatru care pretinde a fi „unicul din Moscova care produce și montează doar texte noi”, „teatrul unde pe scenă se permite orice acțiune, cu excepția decorațiunilor greoaie”, locul unde „într-un spectacol puteți urmări vedete recunoscute, iar în altul — artiști necunoscuți”, „teatru documentar, acțiuni scenice în care sunt difuzate vocile oamenilor reali” [3].

Determinându-și atitudinea față de tradiția teatrală, regizorii și dramaturgii care își desfășoară activitatea la *Teatr.doc* formulează o serie de opoziții care denotă diferite planuri de demarcare a teatrului clasic de „drama nouă”: „tradiție/modernitate, ficțiune/document, pretenție/sinceritate, format mare/format mic, formule tradiționale/noutate și experiment, joc/text, interpretare/imagie pură, metafizică/flux etc.” [3]. Creatorii acestei platforme sunt deschiși experimentului și experimentării creative, optând pentru un teatru inovator, ei sunt mereu în căutarea noilor formule teatrale.

Un teatru independent, care-și stabilește intern structura organizațională și politica repertorială, nu este subvenționat de stat, astfel, grupul respectiv optează pentru spectacole teatrale de forme mici, „formatul mic presupune și cheltuieli financiare minime, iar spectacolele documentare în acest caz constituie un compromis care face posibilă abandonarea unei orientări comerciale în favoarea creativității libere, asigurând, astfel, dezinteresul economic al agenților și autonomia față de cerințele publicului, pe de o parte, oferind o oportunitate pentru un timp lung și productiv de a face această artă, pe de altă parte” [3].

Compania rusă se identifică cu mișcările teatrale care combat caracterul iluzoriu al teatrului, implicând spectatorul în procesul de creare a spectacolului, invitându-l să fie parte a echipei de creație, proces care a fost observat de Richard Schechner în creația companiilor teatrale independente apărute în anii '70, „ceea ce li se arată spectatorilor este procesul însuși al dezvoltării spectacolului și punerii sale în scenă — atelierele care conduc la construirea spectacolului, diversele metode de producție teatrală, modurile în care publicul este adus și scos din spațiul spectacolului și multe alte proceduri convenționale, care erau înainte mai mult sau mai puțin ascunse” [4 p. 90]. Prin implicarea spectatorului, *Teatr.doc* promovează o tehnică interactivă de teatru, care provine de la *Teatrul Politic* al lui Erwin Piscator și *Teatrul Epic* promovat de Bertolt Brecht.

Principii artistice, subiecte, spectacole, autori

Fosta conducătoare a proiectului, E. Gremina, afirmă că textele pentru viitorul spectacol sunt alese conform unor criterii: „Suntem interesați de dramaturgia nouă. Prioritare sunt piesele cu o poziție socială activă” [5]. Subiectele expuse pe scena *Teatr.doc* reflectă situații din viața subculturilor: minoritățile rasiale, etnice, sexuale, migranții, deținuții etc., dar și problemele sociale, politice, economice cu care se confruntă societatea rusă, constituind adevărate manifeste, prin intermediul cărora creatorii își exprimă dezacordul cu privire la realitățile socio-politice. Teatrologul rus S. Bolgova consideră că *Teatr.doc* este una dintre „principalele platforme ale dramaturgiei documentare moderne, este un nou tip de teatru în care fiecare spectacol este o acțiune socială” [6]. Piesele create la *Teatr.doc* se află la intersecția dintre societate și artă. *Teatr.doc* a vorbit despre războaiele din Cecenia și Afganistan (*Probleme cu timpul, Scrisorile soldaților*), a discutat soarta femeii în lumea modernă (*Despre mama și despre mine, Frumusețile. Verbatim, Crimele pasiunii*), a demască corupția din rândul elitei politice, a oferit dreptul la libera exprimare femeilor deținute (*Merele Pământului*), dependenților de droguri, oamenilor cu sindromul Down. Platforma *Teatr.doc* a reflectat asupra imoralității televiziunii moderne și efectelor negative ale mass-media asupra conștiinței umane (*Multă hăleală*), a pus la îndoială democrația rusă (*Democracy.doc*). La *Teatr.doc* s-au rezolvat probleme geopolitice, s-a vorbit despre migrație și xenofobie, despre minoritățile din fostele țări CSI, care muncesc ilegal în Moscova (*Războiul moldovenilor pentru cutia de carton*). Pentru prima dată într-o societate dominată de interdicții și tabuuri *Teatr.doc* vorbește despre masacrul din comunitatea cecenă Beslan (*September.doc*) și despre conflictul islamic-creștin. Anume compania teatrală din Rusia a produs pentru prima dată spectacole care-l critică pentru abuz de putere pe președintele Putin. Din cauza pozițiilor acuzatoare adoptate de grupul teatral față de realitățile socio-politice din Rusia, asupra teatrului se exercită o presiune constantă pentru a-l determina să-și suspende activitatea.

Teatr.doc este o organizație, care și-a stabilit și respectă anumite principii de activitate. *Manifestul Teatr.doc*, formulat în 2003 de Ruslan Malikov, Aleksandr Vartanov și Tatiana Kopilova, după o serie de spectacole produse de compania în cauză, demonstrează că scopurile și sarcinile activității platformei *Teatr.doc* sunt „reflectarea conflictelor sociale grave; cercetarea zonelor periferice ale existenței umane; interesul manifestat pentru teme provocatoare; explorarea tehnicilor novatoare în crearea spectacolului; abordarea temelor interzise, necercetate anterior în teatru; optarea pentru simplitatea și claritatea exprimării; convingerea că factorul primordial al spectacolului este impactul social produs de acesta; negarea noțiunii de „artă pentru artă” etc. [7]. Oamenii de teatru din Rusia îi atribuie manifestului valoarea unuia dintre cele mai importante documente ale procesului teatral din anii 2000.

Cât privește estetica spectacolelor produse de *Teatr.doc*, echipa de creație optează pentru utilizarea minimalistă a decorului, „sunt excluse decorațiunile complicate, lipsesc platformele, coloanele și rampele, se practică interpretarea pe viu a muzicii în cadrul spectacolului, se exclude dansul sau/și mișcarea plastică cu statut de expresivitate regizorală, se renunță la metafore regizorale, iar actorii își interpretează propriile vârste, fără machiaj teatral ori costume scenice” [7]. Pe lângă faptul că actorii de la *Teatr.doc* au renunțat la machiaj și interpretează roluri fiind îmbrăcați în hainele de acasă, aceștia

au însușit și noi tehnici, cum ar fi „tehnica interviului aprofundat al artistului”, considerată a fi invenția companiei *Teatr.doc*. Tehnica presupune ca actorul să asculte și să citească interviul preluat de la respondenții donatori, să însușească discursul personajelor și să reprezinte scenic un erou social doar prin intermediul specificului vorbirii. Profesorul universitar la AMTAP, Vera Mereuță, menționează, pe bună dreptate, că „putem recunoaște persoana după timbru, după glas, fără să o vedem. Tot vocea, prin inflexiunile ei, trădează starea individului, atât fizică cât și psihică (obosit, odihnit, supărat, mulțumit, bolnav, bine dispus etc.)” [8 p. 47]. Actorul în *Teatr.doc* oferă informații ample despre vârsta, statutul social al respondentului prin intermediul specificului vorbirii, iar după spectacol interpretul poate acorda interviuri în numele eroului pe care l-a întruchipat.

Artiștii de la *Teatr.doc* afirmă că nu creează capodopere, ci evenimente în proces de desfășurare. Pe lângă discuțiile despre spectacole, un exemplu viu al unui astfel de eveniment este *Democracy.doc* de Georg Geno și Nina Belenitskaya (2007), care reprezintă un spectacol interactiv cu publicul în rolurile principale. Producția, care poate fi numită și *work in progress* (proces în desfășurare), a fost moderată de doi psihologi care, împreună cu publicul, au selectat un anumit număr de interpreți din rândul spectatorilor. Fiecare spectator care a urcat pe scenă și-a ales un rol și l-a interpretat. Rolurile s-au schimbat de la un spectacol la altul (*Președintele, Rusia, Terorism, Televiziune, Corupție ș.a.*), nefiind strict fixate. Mai apoi, în fața publicului rămas în sala pentru spectatori s-a prezentat spectacolul despre „relațiile” dintre aceste concepte și eroi. Psihologii au coordonat desfășurarea reprezentației, au intervenit cu provocări, au contribuit la apariția conflictelor și de fiecare dată acest spectacol a fost diferit și unic. Observăm aici că „în loc de un produs finit, avem un proces, în loc de o lucrare finalizată, avem o formă mobilă, schimbătoare. În locul primatului regizorului, mereu există propunerea de a intra într-un dialog, realizat în direct, orice spectator are voce și dreptul la vot” [7].

Formula de creație a companiei ruse corespunde teatrului sau metodei *Devising* (*concepției*), care a început să circule la începutul anilor '60 prin munca companiilor teatrale americane și engleze și, în scurt timp, a fost preluată de companiile teatrale de avangardă din Europa, inclusiv și de către companiile teatrale independente din România și Republica Moldova. „Companiile care concep în acest fel spectacolele încep cu unul sau mai mulți stimuli, precum o idee, întrebare, temă, poveste, obiect, imagine, lumină, miros, mișcare, loc sau un fragment de text sau muzică. Apoi, folosesc o varietate de metode pentru a dezvolta mai întâi materialul spectacolului și apoi pentru a repeta și a edita acest material într-un eveniment performativ. Metodele de generare a materialului variază, dar pot include exerciții de improvizație, interpretare și jocuri, cercetare și discuții. După ce a dezvoltat materialul, compania îl selectează, îl structurează, îl editează și îl pune în practică și adesea îl prezintă sub formă de *work-in-progress* pentru a solicita reacțiile audienței” [9 p. 312]. Metoda *Colaborării* sau *Devising* tinde să cultive talentul scrierii, observației, interpretării și regiei artistice fiecărui membru al echipei.

Dramaturgii care i-au asigurat companiei *Teatr.doc* statutul de teatru documentar de referință în peisajul cultural universal sunt Elena Gremina și Mihail Ugarov, cei care au fondat și au condus teatrul până la ultima zi din viață. Elena Gremina este autoarea mai multor texte montate la *Teatr.doc*, printre care *September.doc* — despre atacul terorist de la Beslan și *Ora optsprezece* — care dezvăluie adevăruri șocante despre moartea avocatului Serghei Magnitsky în închisoarea în care a fost plasat. Aceste spectacole au devenit evenimente publice, au fost traduse în multe limbi și montate scenic la teatrele din Marea Britanie, Statele Unite ale Americii, Franța, fiind nominalizate la festivaluri teatrale importante, printre care și *Masca de aur*.

Alți dramaturgi de referință, piesele cărora au fost montate la *Teatr.doc* sunt Ivan Vîrîpaev, autorul textelor *Visele, Orașul unde sunt eu, Oxygen*; Aleksandr Rodionov, care a semnat dramaturgia spectacolelor *Cântecele popoarelor Moscovei, Războiul moldovenilor pentru cutia de carton*; Elena Isaeva, dramaturg, care a scris un număr impunător de piese în tehnica *verbatim*: *Veșnica bucurie, Raiul de caise, Comedia infernală, Două soții ale lui Paris, Iudifș.a.*

Este remarcabil faptul că la *Teatr.doc* sunt montate nu doar textele autorilor dramatici consacrați sau ale celor care explorează comunități, care studiază materiale istorice, științifice, investighează diverse cazuri în căutarea temelor și subiectelor pentru texte. Unul dintre cele mai impresionante spectacole ale companiei este *Prietenul meu homo*, scris de autoarea în detenție, condamnată pentru crimă, Ecaterina Kovaliova. Teatrologul și criticul de teatru rus Marina Davidova remarcă faptul că autoarea Kovaliova, care este izolată într-o colonie cu regim sever, nu este un dramaturg cu experiență, în schimb, cunoaște realitățile universului penitenciar descris, iar experiențele pe care le împărtășește captivează publicul chiar dacă nu sunt expuse într-o structură dramatică elaborată: „Ești cucerit nu atât de meșteșugul dramaturgic cât de autenticitatea celor trăite. Privești și ți-e limpede — exact așa a și fost totul în realitate” [10 p. 46].

Concluzii

Repertoriul actual al teatrului poate fi consultat pe site-ul <https://www.teatrdoc.ru/performances/>, titlurile spectacolelor denotă faptul că teatrul abordează subiecte actuale, de interes public. În lunile august-septembrie curent, spectatorii au avut ocazia să asiste la spectacolele: *150 de motive pentru a nu vă apăra patria* (despre căderea Constantinopolului); *7 strategii de supraviețuire într-o eră a schimbării*, regia și dramaturgia producției aparține regretatei Elena Gremina; *24 PLUS* — o discuție a maturilor despre relațiile intime, spectacol creat de Mihail Ugarov și Maxim Kurocikin; *Viitorul.doc* — un spectacol bazat pe monologurile adolescenților din 15 orașe ale lumii, realizat prin intermediul interviului, reflectând problemele personale, convingerile politice și perspectivele de viitor ale tinerei generații (dramaturg Ivan Ugarov). *Adulți doar pe dinafară* este ultimul spectacol creat de Mihail Ugarov interpretat de absolvenții *Anti-școlii* din cadrul platformei *Teatr.doc*, care conține povești despre adulți și despre faptul că adevărata lor vârstă, cea pe care o simt, nu coincide cu cea reflectată în pașaport, din acest motiv oamenii se ciocnesc uneori cu diverse situații bizare și comice. O serie de spectacole despre pandemia COVID-19 demonstrează faptul că echipa de creație este conectată la realitățile zilei (*Să alegeți doar trei, Ciclul din opt spectacole Verbatim, Istoriile pandemiei*). Alte spectacole incluse în repertoriu sunt cele focusate pe anumite grupuri comunitare: *Să ieși din dulap* — spectacol documentar ce reflectă viața, dragostea și căutarea adevărului de către homosexualii ruși; *Clubul alcoolicii anonimi* este o discuție despre dependența de alcool redată prin celebrul sistem de douăsprezece etape de tratament împotriva dependenței, spectacol bazat pe interviuri cu oamenii viața cărora a fost distrusă de alcool; *Lear-Căpușă* — o istorie reală despre felul în care talentul nerevendicat îl distruge pe om și-l conduce spre închisoare, iar comunicarea ulterioară cu textele lui Shakespeare — spre libertate, motiv întâlnit și în spectacolul *Shakespeare pentru Ana*, în regia Luminiței Țăcu, promotoare și creatoare a teatrului documentar din Republica Moldova.

Referințe bibliografice

1. РОДИОНОВ, А. «Вербатим» — реальный диалог на подмостках. В: *Отечественные записки* [online]. 2002, № 4-5 (5-6) [accesat 20 aug. 2020]. ISSN 1683-5581. Disponibil: <http://www.strana-oz.ru/2002/4/verbatim---realnyy-dialog-na-podmostkah>
2. NELEGA, A. *Structuri și formule de compoziție ale textului dramatic*. Cluj-Napoca: Eikon, 2010. ISBN 978-973-757-369-8.
3. МОСКОВКИНА, Е., НИКОЛАЕВА, О. Документальный театр: авангардный бунтилинейная коммерциализация? В: *Новое литературное обозрение* [online]. 2005, № 3 [accesat 12 aug. 2021]. ISSN 2309-9968. Disponibil: <https://magazines.gorky.media/nlo/2005/3/dokumentalnyj-teatr-avangardnyj-bunt-ili-neyavnaya-kommerczializacziya.html>
4. SCHECHNER, R. *Performance: Introducere și teorie*. București: UNITEXT, 2009. ISBN 978-973-88129-45-0.
5. Рождение и развитие Театра.doc. В: *Эксперт* [online]. 2020, 30 sept. [accesat 12 iul. 2020]. Disponibil: http://expert.ru/russian_reporter/2010/38/rozhdenie_teatr_doc/
6. БОЛГОВА, С.М. *Интернет-коммуникация как единица документальности в современной документальной драме (на примере пьесы М. Угарова и Е. Греминой «Сентябрь.doc»)* [online]. [accesat 22 iun. 2020]. Disponibil: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2015_1-1_05.pdf
7. БОЛОТЯН, И.М. «Док» и «Догма»: теория и практика. В: *Театр* [online]. 2015, № 19 [accesat 11 aug. 2021]. Disponibil: <http://oteatre.info/dok-i-dogma-teoriya-i-praktika/>
8. MEREUȚĂ, V. *Arta vorbirii scenice: Tehnici și abordări*. Chișinău: s. n., 2017. ISBN 978-9975-53-893-0.
9. ALLAIN, P., HARVIE, J. *Ghidul Routledge de teatru și performance*. București: Nemira, 2012. ISBN 978-606-579-423-8.
10. DAVIDOVA, M. *Sfârșitul unei epoci teatrale*. București: Nemira & Co, 2006. ISBN(10) 973-569-854-4.